

isbn 90 78335 04 1



“Minne aan de Rivier, over de
goede kant van de IJsselvallei”

een essay over het gewone en het
bijzondere van de IJsselvallei

STICHTING IJsselhoeven



deel 3 van de IJsselhoevendocumentatie
IJsselhoeven in de IJsselvallei
behoud door verandering



Inhoud van de IJsselhoevendocumentatie

1. Een overzicht van de IJsselhoevendocumentatie, het project 'IJsselhoeven, schakelen en verbinden' en de Stichting IJsselhoeven welke informatie hebben we, wat heeft de Stichting IJsselhoeven gedaan en hoe gaan we verder?
2. Atlas van de IJsselhoeven
een atlas met kaarten, foto's van de boerderijen in de IJsselvallei, op CD
3. Minne aan de Rivier
een essay over het gewone, het bijzondere van de goede kant van de IJsselvallei
4. De historie van de landbouw en de hoeven in de IJsselvallei
de IJsselhoeven als getuigen van een rijk agrarisch verleden
5. De geschiedenis van het hoogstamfruit in de IJsselvallei
fruitteelt, tientallen jaren een bloeiende bedrijfstak
6. Verhalen over de IJsselhoeven en de IJsselvallei
drie verhalen opgetekend door bewoners in het gebied
7. De noordelijke IJsselvallei: identiteit en ontwikkeling
wat zijn de kernkwaliteiten van het gebied?
8. Een beschrijving van de IJsselhoeve en het erf
de uitkomsten van de hoevegesprekken: kenmerken van IJsselhoeven en erven
9. Nieuwe ontwerpen voor boerderijen en erven in de IJsselvallei
de resultaten van de bijeenkomsten 'ontwerpen aan boerderijen'
en 'ontwerpen aan erven en tuinen'
10. Onderhoud en behoud van boerderijen
een onderhoudswijzer voor de IJsselhoeven
11. Handreikingen bij boerderijonderzoek en bij functieverandering
Adressen
handige informatie

Het project 'IJsselhoeven, schakelen en verbinden' is mogelijk gemaakt door een bijdrage van het Belvédère programma, de provincie Overijssel, de provincie Gelderland, de gemeente Voorst, de gemeente Epe, de gemeente Olst-Wijhe, het Prins Bernhard Cultuurfonds Overijssel, het Innovatiefonds van Het Oversticht en de inzet van vrijwilligers en bewoners.

Minne aan de rivier

een essay over het gewone, het bijzondere
van de goede kant van de IJsselvallei

geschreven door Sietse van der Hoek, publicist
in opdracht van de Stichting IJsselhoeven

deel 3 van de IJsselhoevendocumentatie

Uitgave Stichting IJsselhoeven, Veessen
januari 2006

Auteur:

Sietse van der Hoek, (geboren in Groningen, 1943,
levend in Amsterdam) is verslaggever-journalist en schrijver

Foto's:

foto omslag: Lies Holstein, HX
eigen collectie Stichting IJsselhoeven
'Gezicht bij de Geestbrug' (1868) Hendrik Johannes
Weisenbruch, collectie Rijksmuseum, Amsterdam pg 2, 20

Eindredactie:

werkgroep IJsselhoeven, Paula van Houten

Ontwerp en opmaak:

Jos Hendrix, Groningen

Drukwerk:

Scholma Druk BV, Bedum

ISBN 90-78335-04-1

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

© Stichting IJsselhoeven, Veessen, januari 2006
www.ijsselhoeven.nl



MINNE AAN DE RIVIER

Over de goede kant van de IJsselvallei

Sietse van der Hoek

Een voorjaarsdag, zeilende wolken werpen licht- en schaduwplekken over weids land waar een rivier met schepen doorheen stroomt. Aan de overkant baadt een molen in de zon en gaat een ruiter te paard. Aan deze kant, waar de uiterwaard donkerder is, staat bij een huisje aan de dijk een moeder met twee kinderen te wachten.

Toen Henk van Os, hoogleraar kunstgeschiedenis en bekend van het televisieprogramma *Beeldenstorm*, terugkeerde van een langdurig buitenlands verblijf om in Amsterdam directeur van het Rijksmuseum te worden, was het dit beeld dat hem een sterk gevoel van thuiskomst bezorgde, van aanraking zelfs met het wezen der dingen. Op hém stond die moeder met kinderen te wachten. In een landschap dat hem ogenblikkelijk bewust maakte van zijn verbondenheid met Nederland.

Die plotselinge gewaarwording van waarheid, dat besef van identiteit, was voor Van Os een historische sensatie. De term leende hij van de historicus Johan Huizinga, die ermee doelde op 'het gevoel van onmiddellijk contact met het verleden.' Het was voor Van Os het sleutelbegrip in het essay dat hij schreef voor de Boekenweek 2005, die dat jaar in het teken stond van de vaderlandse geschiedenis.

Het kunstwerk dat Van Os die sensatie gaf is een riviergezicht van Hendrik Johannes Weissenbruch, getiteld *Gezicht bij de*



Geestbrug: de Trekvliet bij Rijswijk, en geschilderd in 1868.

Anno 2005 vind ik aan de Gelderse IJssel dat riviergezicht terug, in het echt.

Wat gerust ook een sensatie mag heten.

Maar dat besepte ik niet direct. Want de eerste keer dat ik de IJsselvallei zag, had ik het essay van Van Os nog niet gelezen en het schilderij van Weissenbruch nog niet gezien. En kende ik de IJssel eigenlijk alleen van er op de autoweg bij Zwolle of Deventer hoog overheen rijden.

Wel kwam de IJsselvallei mij die eerste keer direct al voor als een gedroomd landschap – zoals je soms hoort van mensen die ogenblikkelijk elkaar herkennen als zijnde degenen op wie ze een half leven hebben gewacht om in liefde te ontsteken.

Wat wist ik tot dan van de IJssel?

Roodbonte koeien, fruitbomen, vaarweg langs Hanzesteden: dat was het wel zo'n beetje. Ik ben geboren in Groningen en had wel eens gelezen dat het te danken was geweest aan de IJssel dat de boeren in Groningen al in de vroege middeleeuwen een redelijke welstand kenden. Waar elders de landbouw nog een voornamelijk autarkische aangelegenheid was, bedoeld om enkel de lokale gemeenschap te voeden, verhandelden de boeren aan de Waddenkust een deel van hun waren via de schepen die van Keulen naar de Oostzee over de IJssel voeren. Handel, ruilhandel schept toegevoegde waarde, handel dwingt vernieuwing af, handel drijft welvaart aan – en dat was precies wat gebeurde door deze zoge-



noemde Ommelandvaart over de IJssel, Zuiderzee, Waddenzee en Oostzee tot aan de Baltische landen.

En ik had wel eens gehoord van Thomas à Kempis en het wereldberoemde boek *Navolging van Christus*, van Geert Grote en de Broeders en Zusters des Gemeenen Levens. Ik kende hun namen en hun reputatie van vroom, bescheiden en praktisch ingesteld christendom en wist dat aan de IJssel de oorsprong lag van deze spiritueel-mystieke beweging.

OERBEELD

Het is een winterse dag die eerste keer in de IJsselvallei en ik moet in Welsum zijn. Komend van Amsterdam steek ik bij Nunspeet de Veluwe over en rijd na Epe het licht van de ruimte en het open landschap binnen. Voorbij Oene rijd ik een dijk op die slingerend de loop van een ... ook slingerende rivier volgt?

Ja, de IJssel slingert ook. En dat is bijzonder.

De meeste Nederlanders zullen Rijn, Maas, Lek en Waal voor ogen hebben als ze aan rivierenland denken en daar zie je de rivieren allang niet meer als in dat wereldbekende gedicht van Marsman traag door oneindig laagland gaan en rijen ondenkbaar ijle populieren als hoge pluimen aan de einder staan. Ik vind het prachtig hoor, die industriële dynamiek op en langs de Merwede en de Flipje-van-Tiel-gezelligheid in de Betuwe. Maar de beleving van dorpen, boomgroepen, geknotte torens, kerken en olmen in een groots verband – om dezelfde dichter nog eens aan te halen – beleef je er niet.



In de IJsselvallei ook niet, zeg ik er direct bij. De rivier en de uiterwaarden zijn er te smal voor, de hoge zandgronden van de Veluwe en Salland te dichtbij. Toch dringt zich, in de eerste oogopslag al, dit landschap als oerbeeld aan je op, als een archetype van rivierlandschap. Zo zou een kind rivierlandschap tekenen. En zo, als een gedroomd oerbeeld, ervaar ik het ook op weg naar Welsum, waar ik uitgenodigd ben op een bijeenkomst van een stichting die zich met bewoners inspant voor de IJsselhoeven. Rijdend over de bochtige dijk herken ik ze, de boerderijen met de dwarse voorhuizen, die zo typerend zijn voor het rivierengebied in midden-Nederland.

Het dorps huis in Welsum is helemaal volgelopen, er moeten stoelen bij. En al die bewoners, autochtonen en allochtonen, laten zich zonder morren in thematische groepen verdelen om workshop-gewijs een hele middag te praten over wat hen kennelijk allen sterk beroert. En dat is samengevat: het mag in hun IJsselvallei geen Nieuw-Wassenaar worden, geen Nieuw-Disneyland, maar ook geen Nieuw-Uddel.

Zoals overal in Nederland trekt ook in de IJsseldelta de boer zich terug uit het landschap. Hoewel een groot deel van het landelijk gebied vooralsnog in agrarisch gebruik blijft, verliest het in rap tempo zijn boerenkarakter. Door schaalvergroting en mechanisatie komen boerderijen leeg en te koop te staan. Of ze worden getransformeerd tot wat je beter een agrarisch productiecomplex dan een hoeve kunt noemen. Waar het eeuwenlang vanzelf sprak



dat woeste grond werd gecultiveerd tot landbouwgrond, is sinds kort het omgekeerde het geval. Altijd was het platteland van de boer, nu is hij er op zijn best een gewaardeerde gast.

LEKKEND DAK

Voorwaar, this is a historic moment - om met John Cleese op de jaarvergadering van schoolmeesters in de film *Clockwise* te spreken. Van dat besef geeft de vergadering in Welsum eveneens blijk. En opvallend: ook uit de bijdragen van mensen die overduidelijk burger en import zijn, en van wie je vaak hoort dat ze met hun gezeur en procedures het toch al problematische boerenbestaan nog dieper frustreren, spreekt redelijkheid en verstand van zaken.

Als we het landschap willen houden zoals we het graag zien, zeggen ze, niet enkel om te wonen, niet alleen maar natuur of een parkachtig Wassenaar voor rijke forenzen, dan hebben we boeren nodig en dan moeten die ook kunnen boeren. Maar niet tot elke prijs natuurlijk. Onterecht, en van de wal in de sloot, zou het zijn opgescheept te worden met boeren die in het kader van de Reconstructiewet elders het veld moeten ruimen, de Veluwe kalvermesters uit Uddel en omgeving bijvoorbeeld (of de recreatiebedrijven die daar ook moeten wijken voor natuur).

En overheid, zeggen ze, doe niet zo krampachtig over functieverandering van een 'ontboerde' boerderij. In plaats van altijd maar een agrarische bestemming als uitgangspunt te nemen zou



het veel beter zijn een meer algemene plattelandsdefinitie te hantieren bij de vaststelling van wat wel of niet mag met zo'n hoeve.

En tegen Monumentenzorg zeggen ze: maak herstel en restauratie van een historische boerderij niet onnodig duur met al te preciese eisen omtrent stijlvastheid. Beter een lekkend dak gerepareerd dan dat geld moeten besteden aan een oude dure deur met origineel houtnerf.

En als de rivier meer ruimte moet krijgen, zo vragen ze zich af, tot wat voor soort landschap willen we dan de uiterwaard 'terugrestaureren'? Naar ruige natuur, zoals het ooit zal zijn geweest, of toch naar een vorm van landbouwcultuur? Met andere woorden: welke periode in de geschiedenis nemen we als referentie voor het bepalen van de authenticiteit van de IJsselvallei.

En van de stichting IJsselhoeven wil de vergadering dat die op haar website een databank inricht met adressen van diensten en gegevens over streekeigen materialen, planten en dergelijke voor het mooi maken van 'onze IJsselhoeven'. En nog een suggestie van de vergadering: Stichting, maak oude en nieuwe bewoners bewust van het waardevolle van de IJsselvallei en doordring ze ervan hoe bijzonder dit gebied is.

DE RIVIER TREKT

En daar ga ik, door met de ogen van een betrokken buitenstaander naar het landschap te kijken en het landschap te onderzoeken op zijn eigenheid, de Stichting IJsselhoeven een handje bij helpen.

Drie keer heb ik daartoe de IJsselvallei van noord naar zuid en



zuid naar noord doorkruist. De eerste keer op een grijze winterdag in de auto met boer Evert Luchtenbelt en de gepensioneerde boer Reindert Schrijver. De tweede keer met veertig anderen, bewoners van de IJsselvallei, in een bus op een excursie van de Stichting op een maartse dag dat het vroom en het land toegedekt was met een pak sneeuw.

En daarna op een uitbundige voorjaarsdag nog een keer alleen. En weer viel me op hoe verrassend snel je benedenstreams bent aangeland. Of bovenstreams, als je van de andere kant begint. Op de kaart lijkt de afstand veel groter dan die in werkelijkheid is – en ik denk ook te weten hoe dat komt.

Ik begon in Hattem, omdat dat stadje zo mooi aan de IJssel ligt, en ik probeerde zo lang mogelijk door de vallei te reizen zonder toe te geven aan de verleiding van de IJssel. Ik kwam niet eens tot Veessen en toen stond ik alweer aan de rivier. Het lukte me niet om bij de rivier vandaan te blijven. Probeer je het echt, dan rijd je de zandgronden op en het Veluwe bos in. Aan de andere kant, de Sallandse kant, zal je hetzelfde overkomen waarschijnlijk.

Anders dan de Rijn, Maas en Waal, die uitwaaieren in oneindig laagland, loopt, nee slingert de IJssel door een vallei. En dat, denk ik, die betrekkelijk smalle en lichte ruimte tussen de hogere gronden van Veluwe en Salland, geeft dat effect van opschieten, van voortgang van A naar B naar C, zodat je altijd verder bent dan je op de kaart dacht te zijn.

De IJsselvallei is een corridor, die zich ook in andere opzichten onttrekt aan de geijkte categorieën van geografie.



Diagonaal door Nederland loopt de NAP-lijn die het land verdeelt in beneden en boven de zeespiegel. De zandgronden aan de oostkant zijn daar in de loop der eeuwen door de grote rivieren afgezet. De klei- en veengronden in de westelijke helft zijn door de mens ontgonnen, ingepolderd en drooggemalen. De 0-lijn is ook de grens tussen enerzijds akkerbouw (gemengd bedrijf vroeger) en veeteelt anderzijds, tussen rooms-katholiek en calvinistisch, tussen corporatisme en individualisme, tussen meer en minder hiërarchie.

Het was de niet ver van de IJssel geboren landbouwhistoricus B.H. Slicher van Bath die het verschil in hoogte en grondsoort in verband bracht met de organisatie van een samenleving in het pre-industriële tijdperk. In laaggelegen gebieden waar veeteelt bron van bestaan was, is meer vrijheid dan op hoger gelegen akkerbouwgronden, stelde hij in zijn inaugurele rede bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar aan de Universiteit Groningen. In de landen rond de Noordzee, zei hij, hebben van oudsher vormen van democratie en zelfbestuur bestaan, terwijl de boerenbevolking in akkerbouwstaten als Sparta, het Frankische Rijk, Pruisen en Rusland altijd onderdrukt is geweest.

Later, in 1986, nam Hans Derks deze stelling als uitgangspunt voor zijn proefschrift *Stad en land, markt en oikos*. Veehouderij kon met veel minder arbeidskrachten toe dan akkerbouw, waardoor in veehouderijgebieden al vroeg een structurele arbeidsverdeling ontstond, die een gecompliceerdere economie met meer toegevoegde waarde mogelijk maakte. De veehouderij was veel



meer op markt, handel en geldeconomie georiënteerd dan de akkerbouw, die vooral voor de eigen behoefte en die van de nabije gemeenschap produceerde. Veehouderij bracht meer handelsverkeer en contacten met de buitenwereld met zich mee, waar de per definitie in de kuststreken aanwezige waterwegen toch al toe uitnodigden natuurlijk. Nadeel van het lage land was weer wel dat boeren en burgers zich veel meer dan op de hoger gelegen akkerbouwgronden teweer moesten stellen tegen wateroverlast. De strijd tegen het water kon niet anders dan in gezamenlijkheid gevoerd worden, in waterschappen, en dat droeg weer bij aan het besef van democratie en zelfbestuur in de kuststreken. Waar in akkerbouwgebieden autoritaire structuren en feodale gezagsverhoudingen heersten tussen adellijke grootgrondbezitters en horige pachters, namen veeteeltgebieden niet zelden de vorm aan van boerenrepublieken.

BOERENREPUBLIEK TUSSEN DE BERGEN

Of het allemaal echt zo gegaan en ontstaan is? Ongetwijfeld was het oneindig gecompliceerder en genuanceerder, maar dit denkmodel helpt te verklaren waarom de wereld is zoals we haar nu kennen. En toegepast op ons gebied kom je tot de verrassende uitkomst dat de IJsselvallei eigenlijk ook een kuststreek is, een boerenrepubliek tussen de bergen. Immers, vind je in de IJsselvallei ook niet polders met rechte slootjes en stuwen in de wetering? En die IJsselhoeven, zijn die ook niet net als de boerderijen langs de Waddenkust op terpen gebouwd? Sterker nog: op de Wilpse klei,



in die mooie uithoek tussen Wilp, de A1 en de rivier, staan de achttien boerderijen die er hartstikke eigentijds uitzien, ook op verhogingen in de uiterwaard. Overduidelijke terpen zijn het.

Zoals bijna overal was ook in de IJsselvallei het gemengd bedrijf tot niet zo lang geleden de gebruikelijk manier van landbouw bedrijven. Roodbont-vee in de uiterwaarden, fruitbomen en graan. De verbouw en vermarkting van graan – de garnizoenen in de omgeving van de rivier waren belangrijke afnemers – was een tijdlang zo profijtelijk dat de boeren er, net als in het Groningse Oldambt, zeer representatieve en van trotse rijkdom getuigende voorhuizen van konden laten bouwen. Maar veeteelt was altijd het voornaamste en werd het anders wel in de loop der tijd.

Vlak buiten de smalle vallei, zowel aan de Veluwe als Sallandse kant, zag het bestaan er eeuwenlang heel anders uit. Geen rivier die de verre, vreemde wereld dichtbij bracht. En veel minder oriëntatie op de grote stad om het teveel aan producten af te zetten. Akkerbouw op zandgronden richt zich volgens Slicher van Bath immers meer op zelfvoorziening, op autarkie, en veel minder op directe handel. De producten die de akkerbouw voortbracht konden immers langer duren dan de snel bederfelijke zuivelwaren.

Op de Veluwe en in Salland was van oudsher meer adellijk en kerkelijke grootgrondbezit dan in de IJsselvallei. Daar was veel grond weliswaar ook eigendom van instanties verweg, van charitatieve instellingen als gasthuizen en burgerweeshuizen, maar dit waren eigendomsverhoudingen die veel minder gepaard



gingen met feodaliteit en onderhorige afhankelijkheid.

Over *charitas* en goeddoen gesproken. Op die bijeenkomst in de Bongerd in Welsum was er iemand die zich bezorgd toonde over de verbouwing van Nijenstein aan de dijk halverwege Veesen en Welsum. Er zou sprake zijn van drugsgeld. Het tegendeel was het geval, zei een mevrouw die zich voorstelde als werkzaam zijnde op de Nijenstein. De voormalige boerderij daar werd verbouwd en ingericht voor een particuliere organisatie voor ontwikkelings samenwerking, vertelde ze. De stichting, De Oude Beuk geheten, bestond al acht jaar, en financiert en begeleidt zo'n 120 projecten in 25 verschillende landen. Het doel van De Oude Beuk is een gelijkere verdeling van kansen te bewerkstelligen, ook in Nederland. Regelmatig zouden mensen uit de ontwikkelingslanden te gast zijn op de Nijenstein.

Zo'n vorm van goede werken past in een traditie van de IJsselvallei. Die van de Broeders en Zusters des Gemeenen (= gemeenschappelijk) Levens namelijk, en de nauw met hen verwante Windesheimse kloosterorganisatie. De Moderne Devotie, zoals de beweging zich noemde, is door historici als Jan en Annie Romein 'de eerste Noord-Nederlandse bijdrage aan het Europese cultuurleven' genoemd. De beweging, gesticht door de Deventenaar Geert Grote en na diens dood over de andere IJsselsteden en ver daarbuiten verbreid, stond een praktisch soort christendom voor. Met haar 'nuchtere mystiek, intellectuele properheid en zakelijkheid' (kenschets van de Romeins) was de broederschap kweekplaats voor het latere bijbels-humanisme in Nederland, met



menschen als die bei ihnen leben bereits international bekannte Westfälische Gansfurt, Rudolf Agricola und Desiderius Erasmus.

GRENSBELEVING AAN DE RIVIER

Devotie, navolging van Jezus, vereenzelviging met Christus, ondogmatisch, een hoogstpersoonlijke geloofsbeleving – het zijn ook kenmerken van de middeleeuwse minne-mystiek zoals je die vindt in teksten van Ruusbroec, Hadewych en in de sermoenen (preken) uit Limburg. Volgens de Leidse neerlandicus Wybren Scheepsma, die eerder promoveerde op de Moderne Devotie, is het kerngebied van de nieuwe vroomheid die rond 1250 ontstond het rivierenland van Rijn, Maas en Schelde. 'Het gaat om gelovigen', zei hij in NRC Handelsblad (23 april 2005), 'die zeggen dat ze hun eigen verantwoordelijkheid nemen, waarbij de rol van kerkelijke sacramenten en de priester kleiner wordt. Dan ontstaan ook de begijnen: vrome vrouwen die zonder veel regelgeving bij elkaar wonen en in hun eigen levensonderhoud voorzien.'

Zou het toeval zijn dat juist in het rivierengebied zo gezocht werd naar heiligheid, naar persoonlijke diepte-ervaringen en eenwording (minne) met een aanwezige God? Door leken nota bene.

Nee, in zoverre in het rivierengebied ook de eerste stedelijke concentraties zich voordeden en men zich in steden nou eenmaal minder gelegen laat liggen aan het gezag van lokale heren en kerkelijke instituten. En er zich dus een godsdienstigheid ontwikkelde die het eerder zonder tussenkomst en bemiddeling van de priester kon en wilde stellen dan in meer feodale plattelandsgebieden.



Tot het wezen van rivierland zou ook wel eens gevoel voor het hogere kunnen behoren. Dat is althans de overtuiging van Francis Pryor, moerasarcheoloog in Engeland. Op de grens van land en water is, zegt hij, de religieuze mens ontstaan. De grens tussen land en water, droog en nat, tussen begaanbaar en onbegaanbaar, is ook de scheidslijn tussen de stoffelijke en onstoffelijke wereld, de wereld van de mensen en de wereld der goden.

Pryor kwam tot dit idee door de vondst aan de Engelse oostkust van een zeetempel van bomen: een enorme en omgekeerd in het zand van het strand ingegraven eik, omgeven door een kring van eikenstammen. Seahenge noemde hij de bomentempel aan zee, naar analogie van Stonehenge, de tempel van stenen in Zuid-Engeland. Seahenge werd vierduizend jaar geleden gebouwd, in de vroege Bronstijd. Ook op andere plaatsen in West-Europa zijn op de grens van land en water wonderlijke vondsten uit die periode gedaan. Zoals de honderden zwaarden in het Meer van Neuchâtel, en het houten tempeltje met zijn krans van stenen in het Drentse veen bij Bargerooosterveld.

Op de grens van land en water werden offers gebracht om de wie-weet-kwade geesten aan gene zijde van het lijf en te vriend te houden. Op de grens van land en water begon de prehistorische metafysica. Liminality noemt Francis Pryor het beleven van de grens tussen land en water, tussen de fysische en metafysische wereld. Liminaliteit is grensbeleving.



TERWILLE VAN DE VRIJHEID

Op de grens van de gemeenten Voorst en Olst-Wijhe, die ook de grens is tussen de provincies Gelderland en Overijssel - daar waar een Vloedijk ligt maar ook een Zeedijk, waarvan de naam erop zou kunnen duiden dat tot hier eens de grens liep met de Zuiderzee - staat Blankemate, de boerderij van Willemien Hartmans, voorzitter van de Stichting IJsselhoeven, en haar man Jetse. Hij komt van de Friese zeeklei, zij van het zand in de Achterhoek, en ze zijn boer geweest in de Flevopolder bij Dronten. Blankemate is een historische IJsselhoeve, waarin tot 1999 een veehouderij gevestigd was. Het veebedrijf kreeg een nieuw onderkomen naast Blankemate, op Olster grondgebied. De Hartmans werden eigenaar van Blankemate en besteden sindsdien een substantieel deel van hun leven aan het opknappen, herstellen, restaureren, mooi maken van de historische IJsselhoeve. Wat een heel werk is, heel veel werk, en vooral handwerk.

De boerderij tussen Nijbroek en Welsum bevindt zich op behoorlijke afstand van de rivier, maar mooi dat ze geregeld last van IJsselwater hebben in hun kelder onder het woonhuis. Kwelwater van een vroegere, nu 'dode' arm van de IJssel. Waarmee maar weer aangegeven is hoe sterk en ondoorgrondelijk de invloed is van de rivier en tot hoe ver die reikt.

Halverwege mijn laatste queeste naar de essentie van de IJsselvallei ben ik het erf van Blankemate opgereden en zit nu bij de voorzitter van de Stichting tegen de romp van haar boerderij op een bankje in de zon en we praten over IJsselhoeven in het



algemeen en de zin van het leven in het bijzonder.

'Toen we stopten met de boerderij in de polder, hadden we ook op de golfbaan kunnen gaan leven', zegt ze.

'Zou je dat ervaren hebben als een zinvol bestaan?' vraag ik.

'Oh nee', zegt ze. 'Maar waarom doen we dit dan? De boerderij, de Stichting, die IJsselvallei? Waarom vinden we dit zo belangrijk?'

'Schoonheid misschien? Die je niet verloren wilt laten gaan?'

'Dat klinkt zo... eh... nostalgisch... naar heimwee. Alsof je de wereld wilt houden zoals die was en niet met je tijd meewilt. Maar dat is het niet.'

Ik vertel over een kok die een restaurant begon op een historische boerderij op het Groninger Hogeland en daar zoveel als mogelijk is voedsel uit de eigen streek bereidt. Harder uit de Waddenzee, lammeren die tegen de dijk hebben gelopen, zelfs vlees van varkens die een bepaald soort rogge aten dat van oudsher bij dat land hoort. Die kok doet dat omdat hij vindt dat je vrij moet kunnen kiezen. Met alleen McDonald's zou het overal op de wereld hetzelfde smaken. Daarom moeten we de specifieke smaken van het land behouden en bewaren voor hen die na ons komen, zegt hij. Zodat ook zij de vrijheid hebben te kiezen uit allerlei mogelijkheden.

Leen Kaldenberg heet die kok, en hij is, misschien niet geheel toevallig, geboren in de Betuwe, rivierengebied, en is ook nog schilder van landschappen. Dat Groninger landschap, en die boerderij, Plaatse Melkema bij Huizinge, verplichten hem er toe



eerlijk te koken, zegt hij. Het landschap is er zo elementair dat je zelfs jezelf niet voor de gek kan houden daarin. Als je iets verknoeit, is het direct zichtbaar in dat landschap.

(Dat geldt tussen haakjes ook voor de IJsselvallei, lijkt mij. En daarom is het raar en onbegrijpelijk dat de overheid intensieve veehouderij, zoals de kalvermesters van de Veluwe, uitgerekend naar hier wil verplaatsen. Wat lelijk is en ongewenst, valt in de open ruimte van de rivier veel meer op dan in de bossen van de Veluwe. De IJsselvallei is veel ruimtelijker en inzichtelijker en daardoor kwetsbaarder.)

‘Ik vind dat een mooie reden van die kok’, zeg ik tegen Willemien Hartmans. ‘Zo zouden jullie ook kunnen redeneren. Het landschap van de IJsselvallei met zijn boerderijen is zo bijzonder dat je toekomstige generaties vrijheid ontnemt als je het nu verknoeit.’ ‘Dat het bijzonder is’, zegt Willemien Hartmans, ‘hoef je mij niet te vertellen. Het punt is hoe overtuigt de Stichting IJsselhoeven die anderen van dat bijzondere?’

McDONALD'S LANDSCHAP

Daar weet ik ook zo gauw geen antwoord op en ik ga maar verder. Via Terwolde en Twello, de buitenplaats van de grote stad Deventer, naar Wilp om nog een keer langs de terpen op de Wilpse klei te rijden en dan bij Zutphen de IJssel over te steken naar de andere kant. Daar was ik nog niet geweest en, vreemd genoeg, ik had er niemand over horen spreken. En aan de andere kant, na van Zutphen naar Deventer en voorbij Olst gereden te zijn, begrijp ik



niet alleen waarom niemand het de moeite waard had gevonden over deze kant van de vallei te praten, maar ook wat ik tegen Willemien Hartmans zou moeten antwoorden op haar laatste vraag. Wie zich niet zo makkelijk van het bijzondere van de IJsselvallei laat overtuigen, moet aan de andere kant gaan kijken en zal het zien. Het lijkt vanzelfsprekend dat in een rivierlandschap de rivier het landschap bepaalt. Maar aan de oostkant van de IJssel merk je daar niets (meer) van. Onmiskenbaar is het een rivier die daar stroomt, maar het landschap lijkt er niets mee van doen te hebben. Rechte wegen, nieuw asphalt, een rechte dijk, nauwelijks woningen op en aan de dijk. Alsof een desastreuze ruilverkaveling het land heeft platgeslagen en ontdaan van alles wat onderscheidend was en afweek van de doorsnee. En gek genoeg versterken de hier in de uiterwaard aangelegde natuurgebieden als de Duursche Waarden dit effect van nivellering en ontbijzondering. Het is landschap op zijn McDonald's. En als je dat geproefd hebt, weet je dat de westkant van de IJsselvallei essentieel rivierlandschap is.

En dat brengt ons terug bij Henk van Os en het riviergezicht van Weissenbruch en de historische sensatie die Johan Huizinga een gevoel gaf 'van een onmiddellijk contact met het verleden, een sensatie even diep als het zuiverste kunstgenot, een (lach niet) bijna extatische gewaarwording van niet meer mijzelf te wezen, van over te vloeien in de wereld buiten mij, de aanraking met het wezen der dingen, het beleven der Waarheid door de historie.' Grote woorden voor hoge begrippen, lach niet. Aan de goede kant van de IJssel zijn het allemaal nog mooie mogelijkheden.





(Het riviergezicht van Weissenbruch hangt zolang de verbouwing van het Rijksmuseum in Amsterdam duurt, in elk geval tot 31 december 2006, in het Dordrechts Museum.)

Sietse van der Hoek (geboren in Groningen, 1943, levend in Amsterdam) is verslaggever- journalist en schrijver van onder meer de boeken: Het bruine goud – Kroniek van de turfgravers in Nederland (1984), Het platteland – Over de laatste Nederlandse boeren (2002), Boerenbouw – Monumenten van het agrarisch bedrijf (2003), Is vrijheid niet alles waard? – Nieuwe bewoners in oude Groninger boerderijen (2003), Zichzelf genoeg – Op de erven van Haaksbergen (2004), Droge voeten – Water in de Brabantse Delta (2005).

